

Ordlista

Absid	- Halvrund eller mångkantig, täckt byggnadsdel, vanligen förekommande som avslutning på en kyrkas kor.
Anfang	- Byggnadsdel som är stöd för tak eller valv, övergång mellan vägg och tak eller valv.
Ankarjärn	- Stång av metall som används som förankring i murverk, för att fästa olika byggnadsdelar vid varandra eller i grunden.
Ankarlut	- Även fästankare, tvärjärn. I fasaden synlig förankring med uppgift att ta upp och fördela dragkraften från ett ankarjärn. Ankarslutens utformning har varierat genom tiderna och kan i vissa fall användas som ett hjälpmedel vid datering av byggnaden.
Armerad betong	- Betong förstärkt genom inläggning av armering, t ex nätmattor eller stänger av stål eller järn.
Attika	- Låg övervåning, halvvåning, s k attikavåning. Med termen åsyftas även ett lågt, vanligen rektangulärt, dekorativt utformat väggstycke ovanför en byggnads takfot som har till funktion att skymma yttertak.
Baldakin	- Skydds- eller prydnadstak av sten, trä, plåt eller annat material, placerat t ex ovanför en ingång.
Balusterdocka	- Profilsvarvat stöd, vanligen av sten, trä eller järn, t ex i en balustrad.
Balustrad	- Bröstvörn eller skyddsräcke.
Basilika	- Flerskeppig byggnad vars mittskepp höjer sig ovanför sidoskeppen, med väggar genombrutna av fönster.
Betong	- Blandning av cement, sand, vatten och krossten eller grövre grus.
Bjälklag	- Horisontala element mellan våningar, bildande innertak och golv mellan varje våning. Bjälklaget bildar en bärande struktur av trä, järn eller betong.
Blindering	- Dekorativ murförsänkning av varierande form, ofta gruppvis förekommande i medeltida tegelgavlar.
Boasering	- Brädfodring av innerväggar och tak.
Bronsålder	- Ca 1 800 – 500 f Kr.
Bruk	- Blandning av ett bindemedel (cement, kalk, gips mm), ett fyllnadsmaterial (sand) och vatten, vilken används för hopfogning av byggnadsdelar.
Bröstning	- Fönsterbröstning, väggdelen mellan en fönsteröppnings undersida och golvet.
Burspråk	- Utbyggt, fönsterförsatt fasadparti.
Byggnadsstilar:	
- Romansk stil	Ca 1100 – 1250
- Gustaviansk stil	1780 – 1800
- Empire	1800 – 1840
- Nyklassicism	1840 – 1900
- Nationalromantik	1897 – 1920
- Nyklassicism	1920 – 1930
- Modernism	1930 – 1970
- Funktionalism	1930 – talet
- Postmodernism	1970 –

Bågfris	- Sammanhängande rad av små runda eller spetsiga bågar, förekommande som väggdekoration.
Cement	- I byggnadssammanhang främst portlandscement som tillverkas med kalksten och lera som råmaterial.
Curtain-wall	- Lätt, icke bärande yttervägg, placerad som en tunn avgränsning utåt framför byggnadens skelett. Sammansatt av prefabricerade monteringsfärdiga enheter av stål, glas eller aluminium.
Detaljplan Enkelstuga	- Planeringsinstrument för tätbebyggelse. - Hustyp med en kammare och förstuga, belagd sedan 1500-talet. Den blev vanlig i samband med 1700- och 1800-talens hemmansklyvningar.
Fackverk	- Bärande balk- eller väggkonstruktion, i form av ett skelett av horisontalt, vertikalt och diagonalt placerade stänger som är sammanfogade i knutpunkter och bildar tre- eller fyrkantiga fack. Exempelvis korsvirkeshus.
Falu rödfärg	- Röd slamfärg avsedd för ohyvlat virke, framställd av järnoxid.
Fasadtegel	- Tegel som används för att klä en byggnads yttervägg och lämnas som synlig muryta.
Fideikommiss Flygel	- Egendom som ärvs odelad och inte får försäljas. - Underordnad byggnad, placerad i vinkel mot huvudbyggnaden, eller parallellt med denna.
Foder	- Beklädnad av trä, speciellt i sammansättningen dörr- eller fönsterfoder, i form av listverk som tillsluter springorna mellan karm och vägg.
Fog	- Anläggningsyta mellan olika delar i en konstruktion, ofta med utfyllnad av ett sammanbindande fogmaterial.
Fris Framkammare	- Horisontella bandliknande väggfält. - Enkelstuga eller parstuga till vilken fogats en framkammare vid yttergaveln.
Frontespis	- Gavelliknande fasadparti ovanför takfoten, ofta fortsättning av fasadens mittparti.
Fronton	- Triangel- eller segmentformat överstycke, vilket kröner fasad-, fönster- eller dörröppning.
Frälse	- Benämning på dem som var befriade från skatt mot att de höll rusthåll, dvs. ryttare och häst. Från mitten av 1500-talet detsamma som adel. Genom frälseköp kunde adeln under 1600-talet erhålla äganderätten till kronans gods. Dessa blev då frälsejord eller skattefrälsehemman.
Fyrdelad plan	- Bostadshus med rum i två parallella rader med längsgående skiljevägg. Ny byggnadstyp under 1800-talet.
Fönsterband Förband	- Sammanhängande rad av små fönster. - Stenarna i en mur grupperas så att varje stötfog täcks av sten i nästa skift, varigenom stenarna binder varandra. Exempel på förband är blockförband, kryssförband, munkförband, löpförband.
Gesims	- Profilerat listverk med i regel horisontal placering ovanför eller längs en fasad eller annan väggyta eller som dörr- eller fönsterkrön. Ex takgesims, gördelgesims, sockelgesims.
Halvkolonn	- Kolonn som står i förbindelse med bakomliggande mur och som till ungefär hälften skjuter ut framför murlivet.

Hammarband	- Den översta, horisontellt placerade och sammanhållande stocken i en vägg av resvirke.
Hanbjälke	- Tvärbjälke som i en takstol förbinder två mot varandra ställda sparrar.
Hällkista	- Grav från yngre stenålder – äldre bronsålder, bestående av flata hällar. Uppställda bildar de en kista, vanligen med takhällar. Hällkistorna är vanligen placerade i stensättningar eller rösen.
Hörnkedja	- Vertikal rad av hörnstenar lagda i förband, dvs med omväxlande långsidan och kortsidan utåt, så att byggnadens hörn utmärks av lodräta tandsnittslänkande mönster som framträder mot den övriga murytan.
Impediment	- Odlingshinder, ej brukbar mark.
Inägomark	- Åker, äng och i en del fall mindre hagar.
Järnålder	- Perioden 500 f Kr – 1 050 e Kr. Järnåldern delas vanligen in i äldre, ca 500 f Kr – 500 e Kr, och yngre järnålder, 500 – 1 050 e Kr. En noggrannare indelning är följande: förromersk järnålder 500 f Kr – år 0, romersk järnålder år 0 – 400 e Kr, folkvandringstid 400 – 550 e Kr, vendeltid 550 – 800 e Kr och vikingatid 800 – 1 050 e Kr.
Kannelyr	- Längsgående räffla, t ex på en kolonn eller pilaster.
Kapell	- Mindre kyrkobyggnad eller sidorum till en kyrka.
Kapitäl	- Dekorativt utformat krön på en kolonn, pelare eller pilaster.
Karnis	- List med S-profil, dvs. bestående av en konkav och en konvex kurva.
Kastal	- Medeltida försvars- och bostadstorn.
Kedjehus	- Sammanbyggda enfamiljshus, t ex medelst ett garage.
Kenotaf	- Gravmonument eller gravbyggnad som uppförts för att hedra en på annan plats begravnen person.
Klungby	- Bytyp som kännetecknas av en oregelbunden, klungliknande gruppering av hus och tomter.
Knuttimring	- Sammanfogning av väggar i liggtimmer i hörn eller vid väggar genom knutar, med stockarna inpassade i varandra.
Kolonn	- Fristående vertikalt stöd, bestående av bas, skaft och kapitäl eller bara skaft och kapitäl.
Konsol	- Från en vägg utskjutande byggnadsdel med bärande eller stödjande funktion.
Kor	- Oftast den östligaste delen av kyrkorummet med bl a plats för altaret.
Korskyrka	- Kyrka med korsformig grundplan.
Korsvirke	- Fackverk av timmer, utgörande en bärande stomme av korsande bjälkar och stöd, ofta förstärkta med snedsträvor. De härigenom bildade fyr- eller trekantiga facken fylls ut med murverk eller lerklinat flätverk som ofta putsas över.
Krenelering	- Murkrön med tinnar.
Kvadersten	- Kubformad eller parallelepipedisk byggnadssten.
Laga skifte	- Jordindelingsreform, grundad på 1827 års skiftesstadga, vilken avsåg att sammanföra böndernas uppsplittrade åkertegar till större sammanhängande skiften. Reformen medförde att byarna splittrades, då gårdarna flyttades ut.
Landbohemman	- Äldre beteckning på arrendeboende.

Lamellhus	- Friliggande flerbostadslänga, oftast i 3 – 4 våningar, med ett eller flera trapphus.
Lanternin	- Liten taköverbyggnad med fönster eller öppningar, speciellt som krön på en kupol.
Locklistpanel	- Utvändig träpanel där skarvarna mellan den stående panelen täcks av vertikala lister.
Loge	- Uthus för tröskning och förvaring av säd.
Lunett	- Halvcirkel- eller segmentformat fönster.
Långhus	- Det vanligtvis rektangulära församlingsrummet i en kyrka. Långhuset kan bestå av ett eller flera skepp.
Läkt	- Sågat fyrkantsvirke, främst använt som underlag för taktegel eller annan taktäckning.
Löpare	- Tegelsten eller annan mursten som är lagd längs med murytan i ett murverk.
Löpförband	- Murförband som i sin helhet består av löpskift.
Mad	- Våtmark. Vanligen utnyttjades de s.k. maderna som ängs- mark och benämns då madvallsäng.
Mansardtak	- Yttertak med brutet takfall, vanligen ett brutet sadeltak.
Mantal	- Äldre enhet för skatteberäkning för lantbruk. Under 1900- talet har denna typ av skatteberäkning frångåtts och man- talssättningen har därmed förlorat sin betydelse.
Marmorering	- Målad eller annan imitation av ådrig marmor.
Meander	- Geometriskt ornament i form av en i räta vinklar bruten rak linje, vilken bildar ett sammanhängande, oftast horisontellt band.
Menträd	- Majstång, midsommarstång.
Mezzanin	- Låg mellanvåning, halvåning.
Murverk	- Vägg av planmässigt staplade stenar, i regel lagda i ho- risontella skift. Murverket kan uppföras utan bindemedel, kallmur. Murverket kan vara homogent, fullmur, eller bestå av två eller flera relativt tunna skal med mellanrum eller utfyllnad emellan (hålmur, skalmur).
Odlingsröse	- Stenar borttagna från åkermarken och upplagda i högar (rösen).
Oljefärg	- Linoljafärg, avsedd för snickerier och hyvlat virke.
Orangeri	- Växthus med fönster åt söder, använt för odling och för vinterförvaring av citrusträd m m.
Oxöga	- Rund eller oval fönsteröppning.
Parstuga	- Förstuga och kammare med en stuga på vardera sidan, vanlig från 1500-talet.
Pass	- Bågform, vanligen ett segment av en cirkel eller en spets- bågig bladform. Förekommer oftast i sammansättning av tre (trepäss) eller fyra (fyrpäss) bågformer.
Paviljong	- Mindre fristående byggnad, ofta för mer tillfälligt bruk. En paviljong kan även utgöras av en avgränsad byggnadslänga i en sammanhängande anläggning av sådana längor.
Pelare	- Fristående vertikalt murverk eller murstycke med bärande, stödjande, funktion, vanligtvis ett fyrkantigt stöd med eller utan bas och kapitäl.
Pilaster	- Flat väggpelare med bas och kapitäl, använd som artikulering och stöd av en muryta, vanligen obetydligt utskjutande framför murlivet.

Portik	- Täckt kolonnhall eller kolonngång.
Post	- Vertikalt stöd som delar en dörr- eller fönsteröppning i två eller flera delar.
Profil	- Kontur, tvärsnitt.
Pulpettak	- Yttertak med endast ett takfall, motsvarande ett halvt sadeltak.
Puts	- Beklädnad av fasad med putsbruk. Puts kan användas på murverk eller på preparerad trävägg, som revetering. Slätputs kännetecknas av en jämn yta, spritputs av grövre struktur. Konst- eller ädelputs har inblandade bitar av t ex glimmer, terrasitputs.
Radby	- Gårdarna ligger utmed bygatan, antingen på ena eller på bägge sidor om denna.
Radhus	- Sammanhängande enhetliga enfamiljshus, oftast i en eller två våningar.
Restaurering	- Återställande av en byggnad eller del av en byggnad till ett känt eller förmodat ursprungligt tillstånd, eller enbart i tekniskt fullgott skick.
Resvirke	- Byggnadsteknik, där väggarna består av stående virke.
Revetering	- Putsbeklädnad på träfasad, fastsatt på underlag såsom vassmattor, reveteringstegel.
Risalit	- Svagt framskjutande parti av en fasad, genom byggnadens hela höjd.
Rote	- Inom Indelningsverkets organisation bekostade en till fem gårdar en soldat. Dessa utgjorde då sammantagna en rote.
Rundbåge	- Båge vars undersida till formen är en del av en cirkel.
Rundloge	- Åttkantig tröskloge.
Runor	- Fornnordisk skrift med anor från 200-talet e Kr.
Rusticering/Rustik	- Teknik för utformning av de i en mur ingående kvaderstenarna, så att dessas framsida lämnas i råhugget skick och skjuter ut framför murlivet. Rustik kan imiteras, i putsat tegel, putsrustik, eller som horisontala skåror, bandrustik.
Ryggåsstuga	- Envåningshus utan innertak och därmed synlig ryggås.
Röse	- Förhistorisk grav i form av en rund hög med utvald sten, ofta från bronsålder eller äldre järnålder.
Sadeltak	- Yttertak som består av två mot varandra lutande takfall.
Salkyrka	- Enskeppig kyrka vars inre bildar en enhetlig sal med en rektangulär grundplan, ofta avslutat med en absid.
Sakristia	- Rum ofta tillbyggt intill koret på kyrkans norra sida.
Sexdelad plan	- Bostadshus med rum i två parallella rader med längsgående skiljeväggar. Ny hustyp under 1800-talet.
Skiftesverk	- Träbyggnadskonstruktion med ett bärande ramverk av stående stolpar. Även kallat båle. Mellan stolparna är väggfyllnaden av liggande timmer eller plankor infalsad.
Skivhus	- Höghus med avlång byggnadskropp, vanligen med rektangulär grundplan.
Slutsten	- Den ofta särskilt betonade mittstenen i en valvbåge eller ett valv.
Slätputs	- Puts med helt jämn yta, genom finstrukturerat bruk.
Småhus	- Sammanfattande term för alla typer av moderna enfamiljshus.
Socken	- Landsbygdsförsamling.

Souterräng	- Helt eller delvis under marknivån belägen våning i en byggnad, källarvåning eller sockelvåning.
Spegeldörr	- Dörr av trä med fyllningar i ramverket.
Spira	- Hög, spetsig uppbyggnad ovanpå ett torn, tornspira, eller taknock, takryttare. Spiran är till grundformen konisk eller pyramidformig.
Spritputs	- Puts med knottrig eller skrovlig yta, där putsbruket är uppblandat med grovt sandmaterial.
Spröjs	- Långsmal list i trä, bly etc, vilka tillsammans bildar en infattning, spröjsverk.
Spröjsverk	- Sammanhängande system av spröjsar, vilka bildar en sammanhållande stomme, t ex i ett glasfönster.
Spärrgrenig	- Grenar horisontellt, fritt utvuxna från en trädstam, t ex på en ek.
Stavkyrka	- Medeltida kyrka i stavkonstruktion, en resvirkesteknik med väggar av vertikalt timmer. Dessa har i regel byggts upp våningsvis, stående på en syllram vid marken och med sammanhållande hammarband upptill.
Stensättning	- Stensatt låg grav, oftast rund. Allmänt förekommande gravtyp under brons- och järnålder
Stenålder	- Ca 8 000 – 1 800 f Kr.
Storskifte	- Den av Jakob Faggot föreslagna och 1757 antagna skiftesreformen, där små och smala tegar lades samman till färre och större skiften.
Stuckatur	- Vägg- eller takyta av dekorativt eller ornamentalt behandlad stuck, dvs. ett fint putsbruk av gips, kalk och marmor- eller alabastermjöl.
Stuka	- Stapel.
Svalgång	- Utskjutande galleri eller löpgång utmed övervåningen eller de övre våningarna på en byggnad. Svalgången fungerar som yttre kommunikationsled till byggnaden och förbinds med en trappa.
Syll	- Den nedtill sammanhållande och bärande bottenbjälken i en trävägg, t ex i ett skiftesverk.
Sågtak	- Yttertak som består av en serie av parallellt med varandra ordnade sadeltak, med olika lutningsgrad på takfallen.
Säteri	- Frälsegård med skattefrihet, där säterifriheten ställde krav på att den var försedd med en herrgårdsanläggning.
Takfot	- Den horisontella begränsningslinjen nedtill av ett takfall, ofta sammanfallande med skärningen mellan vägg och yttertak.
Takgesims	- Krönande listverk på en fasad, ibland löpande runt hela byggnaden.
Taknock	- Den horisontala skärningslinjen mellan två takfall, dvs. den högsta delen av taket.
Takryttare	- Miniaturtorn med spira, ridande på taknocken till en byggnad. I kyrkoarkitektur är takryttaren vanligen placerad över skärningen mellan lång- och tvärhusets taknockar, korsryttare.
Takränna	- Horisontell plåträna som är upphängd, hängränna, eller på annat sätt anordnad längs foten av ett takfall för att uppsamla och bortleda vatten.

Takstol	- Del av den bärande konstruktionen, taklag, takresning, i ett yttertak. I sin enklaste form bestående av två mot varandra lutande sparrar, som möts i taknocken och nedtill sammanbinds av en horisontell bjälke.
Tandsnitt	- Listornament i form av en rad tättsittande och regelbundet ordnade kubformer på en lists undersida.
Tegel	- Sammanfattande benämning, i huvudsak bestående av formad, torkad och bränd lera. Vid bränningen förvandlas leran med tillsatser till ett hållfast silikat med stor motståndskraft mot vittring.
Tegelpanna	- Formpressat tegel som är avsett för taktäckning. Tegelpannan är rak eller kupad.
Tegelsten	- Byggnadssten av tegel. Tegelstenen kan vara kompakt, fulltegel, eller ihålig, håltegel.
Torp	- Under medeltiden mindre nybygge, senare en mindre ej skattlagd gård som arrenderades av brukaren mot vissa skyldigheter, vilka reglerades i ett torparkontrakt.
Trappgavel	- Gavel med trappstegsformigt stigande sidor.
Tälttak	- Pyramidformigt yttertak, vanligen med fyra triangulära takfall vilka möts i en spets upptill.
Utkragning	- Konstruktion för uppbärande av ett utskjutande byggnadsparti.
Utmark	- Mark utanför inägomarken, nyttjad för skogsbete, kolning, tjärbränning, nävertäkt m m.
Valmat tak	- Sadel-, mansard- eller pulpettak som på vardera kortsidan slutar med ett triangulärt takfall.
Veranda	- Mindre tillbyggnad med endast halva väggar och ett tak, buret av lätta stöd. Den övre delen är antingen öppen eller glasad.
Vikingatid	- Ca 800 – 1 050 e Kr.
Vindskida	- Bräda som är fäst på kortsidan av ett yttertak, i anslutning till takets fall.
Volut	- Arkitekturelement i form av ett spiralformigt inrullat band.
Vällingklocka	- Klocka placerad på takåsen till gårdens magasin, vilken kallade de anställda till arbete och raster.
Yngre järnålder	- Ca 500 – 1 050 e Kr.
Årder	- Jordbearbetningsredskap, vilket saknade vändskiva.
Åstak	- Yttertak som vilar på långsgående timmerstockar, åsar.
Äldre järnålder	- Ca 500 f Kr – 500 e Kr.